

A százéves miskolci kőszínház. (Gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszternek a miskolci állandó színház centenáriuma alkalmából Borsod vármegye diszközgyűlésén mondott emlékbeszéde.)

Abban a tartalmas emlékalbumban, melyet a miskolci kőszínház centenáriuma alkalmából a város közönsége kiadott, szépen meg vagyonszólva, hogy miként vetődtek el Erdélyből Debrecenen át Miskolcra 1800-ban Wesselényi színészei, hogy miként küldte Pest megye dajkáságba 1815-ben Borsod megyéhez a Pesten akkor már másodízben hajléktalanná vált társaságot, hogy miként lelkesedett a miskolci közönség Dériné művészetéért, hogy Ragályi István borsodmegyei alispán és társai miként építették meg a huszas években az első színházat Szemere Bertalan, a későbbi miniszterelnök pedig miként kezdeményezte a második színház megépítését. Főlöszlegesen munkát végeznek tehát, ha mindazt, ami ebben az emlékalbumban részletesen meg van írva, itt kivonatatosan megismételném.

Túl a helyi eseményeken, meg akarom mutatni azt, hogy Borsod vármegye karai és rendei akkor, mikor a magyar színészet ügyét olyan nemes lelkesedéssel és áldozatkészséggel felkarolták, egy nagy, általános emberi mozgalomba kapcsolódtak bele. Ki akarom fejteni, hogy a jó táblabírák fölismerték vagy legalább is megsejtették azt a feloldhatatlan kapcsolatot, amely a kultúrák fejlődése és a színi-irodalom és a színészet felvirágzása között minden időkből fennállott.

A világirodalom öt nagy színházat ismer: a görögöt, az angolt és a spanyolt, a francziát és a németet.

Az ókorban a görög nép hatalmas és sikeres erőfeszítést tett, mikor Athén vezetése alatt visszaverte a perzsákat és ilyen módon megvédelmezte a fejlődni kezdő európai civi-

lizációt az ázsiai barbársággal szemben. Amikor Athén így politikai hatalmának csúcsponjtjára jutott, akkor a már korábban is virágzó görög epikának és lírának mintegy betetőzése képen kifejlődik az attikai dráma. Egymásután föllép a három nagy tragikus költő: Aischylos, Sophokles és Euripides, meg Aristophanes a derűs vígjátékíró. Az Akropolis tövében van Dionysos színháza, ahol az athéni nép három tragédiát hallgat meg egymásután s ráadásul még egy satyr-játékot, hogy derűsebb hangulatban térjen haza. Hogy Athén népe az a művelt közönség lett, amely a maga érdeklődésével kísérte, táplálta, fejlesztette, fönttartotta a görög irodalmat, abban nagy része volt az első világszínpad művelő hatásának. Íme a görög dráma kifejlődése összesen a görög nép politikai virágzásával és egyik leghathatósabb tényezőjévé válik a hellén kultúra elterjedésének az egész akkor ismert világon.

Már az újkorban, a XVI. század második felében két nemzet izmosodik meg különösképen, a spanyol és az angol. A spanyoloknak Kolumbus fölfedezte Amerikát, kik így szert tettek az új világ aranyára és ezüstjére s ez a gazdagság nagy politikai és művelődési erőfeszítésre tette a spanyolokat képessé. Anglia ugyan ebben az időben tengeri kereskedelme révén szerzett nagy nemzeti vagyont, amely művelődését is megélénkítette. Ennek a két tengeren járó és a tengereken versengő hatalomnak össze kellett csapni és össze is csapott a spanyol II. Fülöp és az angol Erzsébet idején. S midőn e két uralkodó alatt magasra emelkedik a spanyol és az angol hatalom, akkor mindkét nemzet kebelében kifejlődik az újkornak első két színháza: a spanyol és az angol. Mily jellemző, hogy az első nagy spanyol tragikus: Lope de Vega ott küzdött II. Fülöp győzhetetlen ar-

madájában az angolok ellen és osztozott a vereség fájdalomában. Lope de Vega nyomon követte Guillen de Castro, Tirso de Molina, Alarcon, a nagy Calderon és Moreto, kik eszadás termékenységgel a drámák ezreit írták, melyek közül több örökös darab a világ nagy színpadjainak műsorán. Erzsébet királyné Anglijában pedig feltűnik a nagy Shakespeare, minden idők tragikusainak legnagyobbika. Szemmelátható megint a kapcsolatot a nemzetek belső erejének föllendülése és a drámai költészet kifejlődése között.

A XVII. században a politikai és szellemi vezetés Spanyolországról Franciaországra száll át. Richelieu kardinális államművészete túlszárnyalta Olivarez gróf politikáját, a spanyol és a német Habsburgokat háttérbe szorítja a Bourbon-ház, Németország elvérzik a harminc éves háborúban, amely reá nézve éppen akkora katasztrófa volt, mint a mostani világháború. És megint nem véletlenség, hogy XIII. Lajos nagy művészt: Richelieu saját palotájában karolja fel a francia színészetet, ott adják az első nagy francia tragikus: Corneille drámáit. Midőn Franciaország hatalma XIV. Lajos uralkodásának első felében még magasabbra emelkedik, akkor föllép Racine és a legnagyobb vígjátékíró: Molière, kiknek darabjait a Napkirály versaillesi tündérpalotájában hozzák színre először. A francia történelem fénykora is összeesik tehát a francia dráma aranykorával.

Már mondtam, hogy Németország a harminc éves háború folyamán szinte elvérzett. Nemesak politikai hatalma zsugorodott össze, hanem művelődése is. A német udvarokban a XVII. század második felében és a XVIII. század folyamán a francia nyelv és művelődés terjedt el. II. Frigyes, a nagy porosz király, műveit és leveleit francia nyelven írta. Az uralkodók francia írók társaságát keresték, kastélyaikat francia művészekkel építtették, udvari színházaikban olasz operákat és francia drámákat adtak elő. S ekkor föllép a nagy Lessing, kritikai, dramaturgiai dolgozataival bizonyítja, hogy a francia klasszikus dráma szabályai elhibáztak s a latin Racinenal követendő példaképpen szembeállítja a germán Shakes-

pearett és Hamburgban német nemzeti színházat igyekszik létesíteni. Függetlenségi háború indul itt meg, kulturális függetlenségi háború, amelynek során a német szellem függetleníteni igyekszik magát a francia kultúra befolyása alól. Új német irodalom támad és Schiller és Goethe drámái visszahódítják a németeknek a németországi színpadokat. A mannheimi és weimari udvari színházak, meg a II. József alapította bécsi Burg-színház a német nemzeti művelődés elsőrangú fókuszáivá válnak. A német szellemi reneszánsz egyengeti az utját Hardenberg és Bismarck hercegek politikájának és Blücher és Moltke tábornagyok kardjának.

A lelkesedés nemességét és az erőfeszítés nagyszerűségét tekintve a német szellemi függetlenségi harc mögött nem marad el az a gyönyörű szép mozgalom, amelyet a magyar irodalom megújulásának nevez történetünk. Mindnyájan tudjuk, hogy a magyar irodalomnak ez a megújulása a bécsi magyar testőrségből indul ki, melynek tagjai: a nemes magyar testőrtisztek Besenyei György bajtársuk vezetése mellett kis irodalmi kört alakítottak. Ez a fiatal magyar tiszt irigykedve nézte Bécsben és az Eszterházy herceg eszterházi színpadán az idegen színészetet s megint nem véletlenség az, hanem öntudatos eszelekedet, hogy 1772-ben egy színdarabbal: Agis tragédiájával lép fel először Besenyei. Tisztán látta ő azt, hogy a színi-irodalom találja meg legkönnyebben az utat a nagyközönséghez, bár a magyar színészet hiányában drámájának előadását alig remélhette. Mikor azután 1790-ben II. József összbiradalmi kísérlete összeomlott, akkor nyomban megalakult Pesten Kelemen László első magyar színtársulata, amely 1790-től 1796-ig fenn is tudta magát tartani. A miskolci színészetet az a második hullám vetette föl, amely Wesselényi Miklós kezdeményezésére Erdélyből indult ki. És ezekben az időkben Magyarországon szakasztott olyan szellemi függetlenségi háború folyik a német nyelv, szellem és színészet ellen, mint aminőt félszázaddal előbb Lessing indított meg Németországban a francia kultúra visszaszorítására. És ha Besenyei és Kazinczy, Csokonai, Berzsenyi és

a két Kisfaludy és Vörösmarty nem teremtik meg a magyar irodalmat, akkor elképzelhetetlen lett volna a reformkor, Széchenyi István és József nádor nem találták volna meg a kello szellemi atmoszférát politikai alkotásaikhoz, melyek a török háborúból vérszegényen kikerült Magyarországból ismét európai államot alkottak.

Ime a drámai irodalomnak minden nagy föllendülése velejárója vagy előkészítője volt a népek általános, különösen politikai föllendülésének s ennek a világtörténelmi törvénynek szellemében cselekedtek Borsod vármegye karai és rendei, amikor a reformkor előestéjén felkarolták a magyar színészetet és vendégszeretően állandó hajlékot biztosítottak annak. Igen, méltán ünnepeljük ma Borsod vármegyét, azt a régi tekintetes vármegyét, amely a magyar nemzetnek a maga csekély erejéből nyújtani igyekezett azt, mit más boldogabb és szerencsebb népeknek a fejedelmek nyújtottak. Athén nagy államférfia: Perikles öntudatos művészeti politikát folytatott. Augustus római császár a művészetet és irodalmat egyaránt pártolta. A Medicek nélkül szegényebb lett volna nemcsak a firenzei művészet, hanem az egész quattrocento. Az Esték ferrarai lovagias udvara nélkül nem született volna meg az olasz hősköltemény. Csak a reneszánsz pápák tették lehetővé Bramante, Michel Angelo és Rafael művészetének teljes kifejlődését. Shakespeare színdarabjait Erzsébet királyné udvarában adták elő, Racine és Molière darabjait XIV. Lajos karolta fel, s ő alapította a Comédie Française-t is. A német dráma a pfalzi Wittelsbachok mannheimi színházából, a weimari udvari és a bécsi Burg-színházból indul irodalmi útjára. Minden kis német állam székhelyén hatalmas fejedelmi kastély, udvari könyvtár, fejedelem alapította egyetem, udvari múzeum és udvari színház áll fenn, s a tudományos és művészeti akadémiákat is a fejedelmek létesítették. Minálunk még a budai királyi várat is közadakozásból építették, Grassalkovich herceg gödöllői palotáját a nemzet vásárolta meg fejedelmi nyaralónak. Nemzeti Múzeumunkat Széchenyi Ferenc, az apa, Tudományos Akadé-

miánkat Széchenyi István, a fiú alapította. Szépművészeti Múzeumunk alapjait a herceg Eszterházy nemzetség képvisárlásai vetették meg. Nemzeti Színházunk szintén nemzeti alapítás. A reformkorban a nemzetnek, a karoknak és rendeknek kellett pótolniok azt a munkát, amit a fejedelmek és az államférfiak elmulasztottak — nem egyszer szembe szállva az osztrák érdekektől vezetett államhatalom akadékoskodásával. Örök dicsősége marad Borsod vármegyének, hogy azt a műpártolást, amelyet másutt öntudatos művészeti politikával fejedelmek vettek a kezükbe, a saját csekély erejével igyekezett ellátni, hogy nekünk magyaroknak is legyen nemzeti drámai irodalmunk és nemzeti színházunk.

És én remélem, hogy Borsod vármegye és Miskolcnak immár nem mező-, hanem törvényhatósági város a száz év után a magyar nemzetnek ugyanolyan sorsdöntő pillanatában ismét teljesíteni fogja hazafias kötelességét. Száz évvel ezelőtt is a lét és a nemlét kérdése előtt állott a magyar nemzet. Ha nem tudtunk volna művelt európai nemzetté válni a reformkor idején, akkor 1848/49-i szabadságharcunk bukása után meg tudott volna bennünket semmisíteni az osztrák önkényuralom. Minthogy azonban az Alkotó világtervével jut összeütközésbe az, aki értékes kultúrákat meg akar semmisíteni, azért Bach összbirodalmi kísérlete is összeomlott, mikor a magyar művelődés léte ellen tört. Ma megint a lét-kérdés elé vagyunk állítva. Súlyos helyzetünkben csak az menthet meg bennünket, ha felszívódik az emberiség köztudatába az a meggyőződés, hogy Európa keletén az emberi művelődés nagy munkájában nélkülözhetetlen munkások vagyunk s hogy kidőlésünk esetén az emberi kultúra pótolhatatlan veszteséget szenved. Az államhatalom most nemzeti alapon áll ugyan, de mostoha pénzügyeink minden nagyobb akciót megbénítanak. Ismét a társadalom segítségére van szükségünk, mint a reformkorban, mint száz évvel ezelőtt, midőn Borsod vármegye az első magyar kőszínházat építette. Most jövök Prágából, saját szememmel láttam, hogy a cseh fővárosban több a könyv-

kereskedés és gazdagabbak kirakataik, mint Budapesten. Tudományos irodalmunk bámulatos szívósággal tartja magát, tudósaink hihetetlen önfeláldozással dolgoznak, de a szépirodalom élete csendesebb, különösen vidéki színházainkat pedig a mozgó versenyre fojtogatja. Szépirodalmi és színészeti téren élesztő, bátorító munkára van szükség.

Midőn Borsod vármegyét és Miskolc városát gyönyörű centenáriuma alkalmából az egész magyar művelődés nevében melegen üdvözölöm, annak a sziklaszilárd meggyőződésnek adok kifejezést, hogy az unokák méltók lesznek nagyapáikhoz s hogy a magyar nemzetnek mai példátlan válságában ma is meglesz a jövőbe vetett hit, az akarat, az erő és áldozatkészség, hogy a mi szerencsétlen nemzedékünk egy jobb jövőbe átmentse a magyar művelődést, a magyar színi-irodalmat és a magyar színészetet.

Adja a népek igazságos Istene, hogy úgy legyen!"

SZÍNHÁZI SZEMLE. A Nemzeti Színház december 1-én, Vörösmarty Mihály születésének évfordulóján, matinével áldozott a nagy költő emlékének. *Usongor és Tündé*-nek a hármas úton játszódnó két részletét játszották, ez előtt meg Vörösmarty költeményeket szavaltak.

Örvendetek jelenség, hogy az utóbbi években egyre sürűbben van részünk szavalásban. Az előadóművészetek e gyönyörű ága több évtizeden keresztül mostohagyermek volt, s úgyszólván csak az önképzőkörök dobogóin talált otthonra. A Nemzeti Színház, úgy látszik, abban is igyekszik hű lenni a régi nagy magyar színészi hagyományokhoz, hogy művészi feladatai közé sorolta a szavalás kultiválását is. Kissé azonban megrettentünk, amikor azt olvastuk, hogy a szavalatok díszletezett színpadon fognak lefolyni s a színészek korhű jelmezbe öltöznek, — mert attól tartottunk, hogy a költeményekből afféle kis kabaré-drámák válnak, s a szavalás átsiklik színjátássá. Pedig, ha rokonművészetek is egymással, igen lényeges különbségek vannak közöttük. A színész a költő valamelyik teremtett alakját testesíti meg, bele

van helyezve a drámai cselekménysorba, és részese egy szakadatlanul folyó dialógusnak, — míg a szavaló magát a költőt helyettesíti, leír, elbeszél egymaga, s a párbeszédeket egyedül szólaltatja meg. A színésznek éppen ezért rendelkezésére áll az arcjátékon és a hangon kívül a mozgásnak, helyváltoztatásnak végtelen sok kifejező árnyalata; a szavalónak azonban szinte csak a hangja és az arcjátéka érvényesülhet, mozgási lehetőségei a lehető legszerényebbek.

Szerencsére a Nemzeti Színház, bár a dekorált színpadot csakugyan használta, a díszleteket a legkevesebbre csökkentette, csak éppen hangulati aláfestésnek alkalmazta, s a színészt nem kényszerítette, hogy szavalóból színjátékosvá legyen. Egyedül *A merengőhöz* c. költeménye beállítása rejtett némi veszedelmet magában, amennyiben a rendezés a szavaló mellé néma személynek odatett egy hölgyet is, akihez a költemény szavait az előadónak intéznie kellett. De itt is Abonyinak diszkrétciója megőrizte a szavalás korlátait: egy helyben maradt szinte mozdulatlanul, s csak tekintete irányult — nem a közönség, — hanem társnője felé, s karja csak a legvégső sorokban lendült ki kissé mozdulatlanságából. — Rákosi Szidi *A szegény asszony könyvét* mondta el kedves közvetlenséggel, Jászai Mari hatalmasan zendítette meg a *Jóslatot*, és igen nagy művészi élvezetet szerzett Váradi Aranka *Szép Ilonka* elszavalásával. A költeményt melodramatikusan zongora-kíséret festette alá, s a művésznőnek éppen az volt a legnehezebb feladata, hogy a zenei részeket, mikor ő hallgatni kénytelen, valamiképpen kitöltse. E feladat megoldása kitünően sikerült. A zenével kitöltött közöket megjátszotta, de akkora finomsággal, hogy a szavalás határait seholsem lépte át. Mozdulatai — különösen fejének és vállának mozgásai — igazán kiegészítőivé váltak Vörösmarty szövegének, s ki volt bennük fejezve Szép Ilonkának egész szemérmes bája, első szerelmének sodró ereje, csalódása, bája és lassú összemorzsolódása. — Odry Árpád *Az emberék*-et mondta el kitünő arcjáték kíséretében, megrázó erővel és olyan fűtött drámaisággal, hogy a hallga-